

нумізматичні каталоги та археологічні звіти дозволили простежити навіть мікротипологію – зміну штемпелів, ваги та металевого складу монет.

Нумізматична спадщина Ольвії має неоціненне значення для історичної науки. Перше – безпосереднім свідченням автономії та державності полісу. Право карбувати власну монету – це показник політичної незалежності, і саме Ольвія зберігала його найдовше серед грецьких колоній Північного Причорномор'я. Друге – нумізматичні дані допомагають реконструювати економічні зв'язки міста. Поширення понтійських і македонських монет показує залучення Ольвії до великої системи міжрегіонального обміну. Третє – монети є культурними маркерами – вони передають художні стилі, іконографічні мотиви, зміни смаків і світогляду. Через них можна простежити, як місцева спільнота поєднувала грецьку традицію з впливами сусідніх культур. Для історії та археології нумізматична спадщина – цінний інструмент датування археологічних шарів і поховань, що дає можливість точно визначити хронологію розвитку Ольвії від архаїчного до римського періоду.

Монетна справа Ольвії – це унікальний феномен усього античного світу. Від литих бронзових дельфінів до витончених карбованих зразків елліністичної доби – розвиток нумізматики міста відображає шлях від колонії до самостійного центру еллінської культури. Монети виступають свідченням економічної сили, політичної автономії, художнього смаку та духовного світу ольвіополітів. Вони пережили саме місто, ставши джерелом знань про життя, вірування та торгівлю в античному Причорномор'ї. Сьогодні нумізматична спадщина Ольвії є не лише об'єктом досліджень, а й символом культурної тягlosti українських земель, які ще у давнину були частиною великої європейської цивілізації. Її вивчення дозволяє не лише відтворити минуле, а й глибше усвідомити значення античної спадщини у формуванні національної історичної пам'яті.

Любов Стрмилюк (м. Київ)

СИМВОЛІЗМ В ОЗДОБЛЕННІ ВЕРХІВ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Над куполами Софійського собору в Києві нині здіймаються у небо 7 хрестів. Церква наділяє символізмом певні числа, які мають місце при побудові храму, його внутрішньому убранстві тощо. Наприклад, куполи вважаються символом неба. Тож їх кількість з хрестами не є випадковістю. Тут число сім символізує сім дарів Святого Духа, сім Таїнств, сім Вселенських соборів.

Центральний купол, найбільший та найвищий, вважається символом Ісуса Христа. Завдяки архітектурним дослідженням відомо, що і в XI ст. на параболічному куполі також розміщено хрест.

Чотири декоративні елементи у формі 6-кутної зірки вінчають чотири давні куполи, що розташовані найближче до центрального купола Софійського собору. Це південно-східний, північно-східний, південно-західний, північно-західні малі куполи.

Ці декоративні елементи так само як і куполи, несуть певне символічне навантаження. Якщо центральний купол вважається символом Ісуса Христа, то чотири найближчі – це символи чотирьох євангелістів. Металеві зірки, котрі увінчують куполи, мають вісім променів. За християнським уявленням, віфлеємська зірка була 8-мипроменевою. Така зірка є неодмінним атрибутом різдвяних свят. Цей символ використовується у декорі іконостасів, зображується у композиціях «Різдво Христове» та «Поклоніння волхвів».

Восьмипроменева зірка – зіздіця є декоративним елементом, який ставлять на дискові під час літургії саме у пам'ять про віфлеємську зірку.

Другий поверх над північною та південною зовнішніми галереями з'явився в результаті перебудов у часи гетьмана Івана Мазепи, на межі XVII – XVIII ст. Над цими другими поверхами звели по три куполи, які увінчуються хрестами. Тож тепер з південного боку собору є південно-східний, південний та південно-західний куполи. З північного – північно-східний, північний та північно-західний куполи.

Число шість у Біблії сповнене символізму. «Це число (шість днів Творіння) означало випробування і творче зусилля, духовне вдосконалення. Адже саме на шостий день Бог створив людину і дав їй найвищий дар – дух. Йдучи від заходу на схід своїм хресним шляхом, людина віддаляється від темряви, що з'являється на заході, й наближується до світла, яке приходить зі сходу: «взьміть хрест свій і слідує за Мною» (Мф. 16:24)».

Прикметно, що з середохрестя хрестів над бароковими куполами виходить по три промені. Разом їх дванадцять, як і учнів Христа.

З кінця XIX ст. та найвірогідніше до 1941 р. барокові куполи вкривали накладні золоті зірки. З'явилися вони з ініціативи тодішнього очільника київської митрополичої кафедри. У травні 1886 року, за домовленістю з митрополитом Іоаникієм, золотар Михаїл Алексеечев заново покрити позолотою шість бічних куполів Києво-Софійського собору. Майстер зобов'язувався «... на самих же куполах позолотити сусальним золотом зірки – по 9-ть на кожній грані куполу, тобто по 72 зірки на кожному куполі». Вважаємо, що загальна кількість зірок не є випадковою. У Святому Письмі число 72 має в собі певний символізм: відповідає кількості колін Ізраїлевих помножених на число 6; саме стільки, на переконання святителя Димитрія Ростовського (Туптала), покликано Ісусом Христом учнів-апостолів на продовження місії Дванадцятьох, бо «жниво велике, а женців мало» (Лк. 10:2).

Куполи та інші архітектурні елементи даху Софії Київської увінчують не лише хрести та зірки, але й рипіди («сонця»). Вони оздоблюють фронти та декоративні тумби на кутах даху пам'ятки XI ст.

Східний та західний фасади Софії Київської (з південно-східного, південно-західного та північно-східного, північно-західного кутів) прикрашають чотири декоративні барокові хвилеподібні фронти та чотири декоративні тумби.

Фронти прикрашають чотири рипіди – «сонця». Вони мають вигляд суцільних круглих металевих дисків з 15-ма променями. Ці декоративні елементи теж несуть певне смислове навантаження.

Рипіди – це своєрідне літургійне віяло у вигляді металевого або дерев'яного круга, ромба або зірки на довгій руків'ї. На рипідах також зображують херувимів. Це богослужбове начиння використовувалося з найдавніших часів при здійсненні таїнства Євхаристії. На мозаїчній композиції «Євхаристія» у центральній апсиді Софійського собору Ісусові Христу прислужують два ангели із рипідами.

Під час богослужіння рипідами осіняють дискос та потир на Великому Вході за літургією, їх виносять в уставних місцях архієрейської служби, в Хресних ходах за участю єпископа, і в інших важливих випадках.

¹ Фронтон (фр. fronton, від лат. frons – «лоб, чоло») – передня сторона, чоло – зазвичай трикутне завершення фасаду будівлі, портика, колони, що з боків обмежене двома схилами даху й карнизом при основі.

Вважається, що віяння рипідами має символічне значення, воно зображує присутність Небесних Сил при здійсненні таїнства святого Причастя.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. науковими співробітниками заповідника ретельно обміряно та відкреслено декоративні оздоби Софійського собору. У матеріалах, що нині зберігаються в архіві установи, дослідники можуть почерпнути детальну інформацію про розміри декоративного оздоблення.

Чотири декоративні тумби на південно-східному, південно-західному, північно-східному та північно-західному кутах Софійського собору прикрашають 4 рипіди-зірки (рис. 2). У центрі кожного перфорованого диска вміщено літери під титлами – ІС ХС. Це монограма Ісуса Христа.

Ще одна рипіда розташована в центрі над західним декоративним фронтоном. Він з'явився наприкінці XIX ст. за митрополита Платона (Гордецького). Однак рипіду над фронтоном встановлюють значно пізніше. Вона має вигляд перфорованого диску та стилізовані під церковнослов'янський шрифт літери. Можливо, це абревіатура. Враховуючи інформацію про ремонт цієї рипіди у 1970-х рр., не виключено, що літери зазнали певних змін. Тож наразі розшифрувати значення «напису» не вдалося.

Рипіди на київських соборах могли мати найрізноманітніші додаткові декоративні елементи. Наприклад, фронтони Михайлівського Золотоверхого собору прикрашали рипіди з хрестами.

Всього на верхах Софійського собору знаходиться 13 декоративних елементів (9 рипід та 4 зірки), а ще – сім куполів собору увінчують 7 хрестів.

Володимир Кіцак, Богдан Баран (Тернопіль) **РОЛЬ ПОЛЬОВОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ** **ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ІСТОРИЧНОЇ** **ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ РОЗКОПОК МОГИЛЬНИКА У** **ПЕРЕСОПНИЦІ)**

Польова практика виступає ключовим методом закріплення теоретичних знань, набутих студентами під час вивчення навчальних дисциплін «Історія первісного суспільства» та «Преісторія та археологія України», «Методика археологічних досліджень». Вона забезпечує безпосереднє знайомство з об'єктами матеріальної культури, археологічними пам'ятками та методами їх дослідження, що дозволяє не лише перевірити, а й поглибити засвоєний теоретичний матеріал. Практична діяльність у польових умовах сприяє формуванню професійних компетенцій студентів, розвитку навичок систематичного збору, аналізу та інтерпретації археологічних даних, а також критичного осмислення історико-культурних процесів первісної, енеолітичної, бронзової, ранньої залізної та ранньослов'янської, давньоруської, литовсько-польської та козацької епох. У результаті польова практика виступає невід'ємним компонентом підготовки фахівців, здатних самостійно проводити археологічні дослідження та інтегрувати теоретичні знання в практичну діяльність від роботи в школі чи ліцеї – аж до ведення самостійних наукових досліджень.

Археологічна практика для студентів першого курсу історичного факультету проводиться в червні кожного року, відповідно до навчального плану для освітньої програми В9 Історія та археологія та навчального плану для освітньої програми А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта), відповідно до нормативних документів ТНПУ ім. В. Гнатюка, кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук та кафедри